

TRABZON'DA BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ SEÇİMLERİ VE VALİ HAMİT BEY

Mesut ÇAPA

Osmanlı Mebusan Meclisi, 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilâf Devletlerince işgalinden sonra güvenliğini kaybettiğinden, 18 Mart tarihli bir önergeyle; "Her şeyden evvel fikir hürriyeti ve vicdan istiklâline bağlı olan bu mukaddes vazifenin emniyetle yapılmasına imkân verecek bir hal ve vaziyetin husule gelmesini bekliyerek umumî toplantıların geri bırakılmasını"¹ kabul etmişti. Bu işgal ve umumî toplantıları daha sonraki bir zamana bırakma (tehîr) kararı, Meclis'in Anadolu'da toplanmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin icra organı ve Anadolu'nun fiilî hükümeti durumunda olan Heyet-i Temsilîye ertesi günü vilâyetlere, bağımsız sancaklara ve kolordu komutanlıklarına bir seçim genelgesi yayınladı. Heyet-i Temsilîye Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın imzasını taşıyan 19 Mart 1920 tarihli seçim genelgesinde, Ankara'da olağanüstü yetkili (salâhiyet-i fevkalâdeye malik) bir meclisin toplanabilmesi için yeni bir genel seçim yapılması bazı şartlara bağlanıyordu. Mustafa Kemal'in amacı, toplanacak meclise devletin yönetim biçimini değiştirme yetkisi verilmesini ilk anda sağlamak idi. O, ilk yazdığı müsveddede Kurucu Meclis (meclis-i müessisan) deyimini kullanmışsa da, "halkın alışkın olmadığı bir terimdir" diye, sonra bundan vazgeçmiştir². Ancak bu durum, yeni Meclisi'in fiilen "Kurucu Meclis"

¹ Samet Ağaoğlu, *Kuvayı Millîye Ruhu*, Ankara 1981, s. 7-8.; "Her şeyden evvel hürriyeti efkâr ve istiklâli vicdana vabeste olan bu vazifei mukaddesenin emniyetle ifasına imkânbaş bir hal ve vaziyetin tahassuluna intizaren umumî in'ikatların tehirini...", Tarık Zafer Tunaya, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Rejimine Geçiş*, İstanbul 1956, s. 10-20.

² *Nutuk-Söylev*, C.I., Ankara 1981, s. 562-565, 570-571.

olma özelliğini deęiřtirmeyecekti.

Anadolu'da seçim hazırlıkları sürerken, İstanbul'da Damat Ferit Paşa kabinesi 11 Nisan 1920'de Mebusan Meclisi'nin fesih iradesini yayınladı. Böylece, toplantıları erteleyerek daha emin bir yerde toplanmak imkânını saklı tutmuş olan Meclis hareketi önlenmek, ortada meşru bir Meclisin bulunmadığı ve toplanacak meclisin ise fiilî olacağı gösterilmek isteniyordu³. Buna rağmen, Ankara'da toplanacak olan Meclis'e yeni seçilen mebuslar ile birlikte İstanbul'dan gelen mebuslar da katılacaklardı.

Trabzon'da Seçimler ve Vali Hamit Bey

Seçim genelgesinin yayınlanmasından sonra bir çok yerde seçimlere başlanmakla birlikte, aralarında Trabzon'un da bulunduğu bazı seçim bölgelerinde gecikmeler görölüyordu⁴. Seçimlere her bölgenin en büyük mülkiye memuru başkanlık ediyor ve seçimin güvenliğini sağlamaktan sorumlu tutuluyordu. Trabzon'da vali Hamit Bey⁵, bazı gerekçelerle seçimin geciktirilmesine taraftar görünüyor; onun bu nâzik zamandaki tavırları tüm kuşkuları üzerinde topluyordu.

Trabzon'da seçimlere hemen başlanmaması Heyet-i Temsilîye, 15 nci Kolordu ve Trabzon Valiliği arasında birtakım yazışmalara sebep olmuştur. İngilizler tarafından Karadeniz kıyılarının daha sıkı bir şekilde kontrol edildiği bu sırada, Trabzon'un durumu daha büyük bir önem arz ediyordu. Vali Hamit Bey'in, yanında İngiliz mümessili olduğu halde,

³ Tunaya, *a.g.e.*, s.18.

⁴ *Nutuk-Söylev*, s. 570-571.

⁵ Hamit (Kapancızâde)(1878-1928): Rodos'ta doğdu. Mülkiye Mektebinin idâfî kısmını 1899'da ve yüksek kısmını da 1902'de bitirdi. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çık masından bir kaç gün sonra, 25 Mayıs 1919'da, Cânîk (Samsun) Mutasarrıflığına tayin edildi. 25 Ocak 1920'de Trabzon valiliğine atandı. Daha sonra milletvekilliği, valilik ve müfettişlik görevlerinde bulundu. (Hayri Orhun. C. Kasaroęlu, M.Beleg, K. Atakul; *Meşhur Valiler*, Ankara 1969, s. 391-445; Kâmil Erdeha, *Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler*, İstanbul 1975, s. 189-195, 198-200.; *Nutuk-Söylev*, a. 38-39, 72-77).

bir İngiliz torpidosuyla Giresun'a gidip-gelmesi Mustafa Kemal'in dikkatini çekmiş ve Erzurum'dan bilgi istemişti⁶. Vali, Giresun'daki Türklerle Rumlar arasında çıkması muhtemel bir olayı önlemek için nasihatta bulunmak amacıyla Giresun'a gitmişti. 15 nci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir, bu olaydan sonra, askerî ve mülkî erkanın İngiliz gemilerine binmelerini yasaklamıştı. Hamit Bey İngilizlerden çekiniyordu. Sahildeki cephanenin iç kısımlara taşınmasına, “aman ihtimal İngilizlere Trabzon'u işgal için vesile olur, halk da bu işgali bizden bilir” gerekçesiyle karşı çıkmış ve Fırka komutanı Rüştü Bey'i de buna inandırmıştı⁷. O, yine aynı endişelerle seçimi geciktiriyordu.

Hamit Bey, 25 Mart 1920'de Ankara'ya gönderdiği yazıda; pek heyecanlı günlerin yaşandığı sahillerde vaziyetin seçimlere müsait olmadığını, herhangi bir teşebbüsün tehlikeyi davet edeceğini bildiriyordu⁸. Bu görüşünde pek de haksız sayılmazdı; çünkü Trabzon'da halk, “İngiliz donanmasının, her belânın başlangıcı olacağını zannediyorlar” dı⁹. Bir kaç yıl önceki Rus işgalinin ve sebep olduğu göçün yığınlığı şüphesiz halk üzerinden henüz silinmemişti. Ancak, korkunun ecele faydası yoktu; düşmanlarımız hakkımızda nasıl bir plan tertip etmişler ise, bunu sırası geldikçe uygulayacaklardı. Kâzım Karabekir, Trabzon'da 3 ncü Fırka Komutanlığına gönderdiği yazısına şöyle devam ediyordu: “İzmir ve

⁶ Mustafa Kemal Paşa, 22.3.1920 tarihli bu yazının altına düştüğü notta, “valiler bizi pek meşgul ediyor” diyordu. (ATASE Arşivi. kls. 324, ds. 6-A, fh. 97-1; Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD), sayı:26, Aralık 1958, vesika no: 672) ; “Gerçek bu hususta ve gerekse Trabzon seçimleri fena tesir yapıyor diyerek kışkırtılmalarda bulunan vali Hamit Bey için Heyet-i Temsilîye ile hayli muhabere cereyan etti. Erzurum, Van valileri, Erzincan mutasarrıfı haklarında dahi şikayetler ve istihbarat neticesi Heyet-i Temsilîye ile vakit vakit muhabere olmuştur. Yalnız Van valisi Midhat Bey hakkında seksen muhabere bir dosya vardır”, bk., Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul 1988, s.527.

⁷ HTVD, sayı: 26, Aralık 1958, vesika no: 672.; Karabekir, *a.g.e.*, s.527.

⁸ HTVD, sayı: 26, vesika no: 680.

⁹ Karabekir, *a.g.e.*, s. 17.

İstanbul'da uğramılan akibet ve felakete duçar olmamak ve elimiz kolumuz bağlı bir vaziyette bulunmamak için gayet müteyakkız ve tedbirli bulunmaktığımız lâzımdır... Halk vaziyeti iyi muhakeme edemeyeceği için işgali cephelerin kaldırılması vesaire gibi şeylere afedebilir. Bunun için de halkın lâzımı gibi tenvir ve irşad edilmesi lâzımdır"¹⁰.

İngiliz donanmasına ait gemilerin Trabzon kıyılarında deniz gösterisi yaptıkları bir sırada, Heyet-i Temsilîye'nin bir an önce seçimlerin yapılmasını istemesi önce halk tarafından tereddütle karşılanmıştı. Fetvahanede toplanan eşraf, valiliğe giderek İngilizlerin yeni bir müdahalesine sebep olma ihtimaline karşı seçimlerin tehiri lüzumunu ileri sürmüşlerdi. Hamit Bey hatıralarında, kendisinin de bu görüşlere katıldığını belirtmektedir. Aynı günün akşamı kendisini arayan Samsun eşrafına görüşlerini bildirmişti¹¹. Onun seçim konusunda gösterdiği tereddüt ve takip ettiği yol Samsun'da da kötü tesir yaratmıştı. Heyet-i Temsilîye Reisi Mustafa Kemal, bu durumun düzeltilmesi ve valinin tez zamanda kesin kararını vermesini istiyordu¹². Kâzım Karabekir'in ifadesiyle; "Her tarafta hummalı bir surette intihabat yapıldığı halde, Trabzon livasında henüz işe başlanmaması mucibi hüznün ve teessürdü". Mebusan Meclisi'nin süngülerle basılıp kapatıldığı; Meclis'in ve ülkeyi yönetecek bir hükümetin mevcut olmadığı¹³ bir sırada seçimlere başlanmamasını anlamak mümkün değildi.

Heyet-i Temsilîye ve 15 nci Kolordu Komutanlığı'nın uyarı ve çarpınışlarına rağmen Hamit Bey soğukkanlılığını muhafaza ediyor, âdeta direniyordu. Bir başka cevabında, seçimlerin gecikmesini Trabzon'daki muhalefet havasına bağlıyor ve şöyle diyordu: "Burada Erzurum

¹⁰ Karabekir, *a.g.e.*, s. 528.

¹¹ Orhun, *a.g.e.*, s.431.

¹² 30.3.1920 tarihli bu yazı, 15 nci Kolordu Komutanlığı'na gönderilmişti. bk. HTVD, sayı: 26, vesika no: 686.

¹³ 30.3.1920 tarihli bu vesika Trabzon valiliğine yazılmıştı. bk., HTVD, sayı: 26, vesika no:683.

Kongresini takibeden teşettütü hissiyat malûmdur. Efkârı imâle ve tevhid etmeden intihabata tavassül tehlikeli olacağından biraz geç olmakla beraber netice iyi olacağı mâruzdur”¹⁴.

Ne var ki artık Ankara'nın tahammülü kalmamıştı; son ve kati cevap Kâzım Karabekir vasıtasıyla 3 ncü Fırkaya bildirildi. Seçimlerin, sancakların bir kısmında sona erdiği ve diğerlerinde de neticelenmek üzere olduğu bir zamanda, Trabzon'un halen tereddüt ve muhalefet içinde kalması uygun olamazdı. “Teehhürât uzarsa” zaruri olarak, millet ve memleketin selameti için “tedabiri şedideye tevessül zaruretinde” kalınabilecekti. Bu ise, tarihe Trabzon için mükerrer (tekrarlanmış) bir leke olarak geçecekti¹⁵. Bu kararlı tavır hemen etkisini göstermiş ve Nisan'ın ilk günlerinden itibaren seçimlere başlanmıştı. Hamit Bey'e bakılırsa, seçimlere başlama kararının alınmasında kendisi etkili olmuştu. Eşrafla yaptığı ikinci bir toplantıda, İngilizlerden dahilde bir karışıklık olmadıkça müdahale edilmeyeceğine dair söz aldığını belirttikten sonra, seçimin zaruri olduğuna onları ikna etmişti. Eşraf, gidecek mebus heyetinin başına kendisi geçtiği takdirde seçime razı olacaklarını bildirmeleri üzerine, o da bunu kabul etmiş ve mesele hallonulmuştu¹⁶. Hamit Bey'in anlattıkları tamamen doğru olsa bile, O'nu eşrafı ikna eşrafı ikna etmeye götüren sebep Ankara'nın ısrarlı ve kararlı tutumundan başka bir şey değildi.

Nisan'ın ilk günlerinde başlayan seçimlerde şehrin ulema, eşraf, ayân ve muteberânı tarafından vali Hamit Bey, Nemlizâde Sabri, Eyubzâde İzzet, Alaybeyzâde Faik ve Nuri Kadızâde Recai beyler aday gösterildiler. Mebus namzedlerinin hepsi de, “vilâyet efkâr-ı umumîyesince müttehiden ve memnuniyetle mazhar-ı hüsnü kabûl” görmüşlerdi ki¹⁷, şüphesiz bu isimler Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından belirlenmişti.

¹⁴ HTVD, sayı: 26, vesika no: 687., (Vesika, 31.3.1920 tarihlidir).

¹⁵ HTVD, sayı: 26, vesika no: 688., (Kâzım Karabekir'den Trabzon'da 3 ncü Fırkaya, 31.3.1920).

¹⁶ Orhun, *a.g.e.*, s. 431.

¹⁷ “Meclis-i Fevkalâde Azâlîği”, *İstikbal*, 6 Nisan 1920, no:127.

Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı niteliğindeki İstikbal gazetesi seçimin yapılması için büyük bir gayret sarfediyor; gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarı Faik Ahmet (Barutçu) makalelerinde seçimin önemine değiniyordu. Bu seçim ona göre, İstanbul'un işgaliyle ortaya çıkan yeni vaziyet karşısında varlığına ihtiyaç duyulan "meclis-i fevkalâde-i millî içindir". Devamla şöyle diyordu: "Bizce en ziyâde azâ-yı müşâveresi mahdud olan Heyet-i Temsilîye'nin vekâlet-i millîyeyi haiz bir meclise tevdi-i umûr edilmesi lüzûmunun zarûret halini ihraz eylemiş olmasından bu ihtiyaç" doğmuştur. Esasen Erzurum Kongresi kararlarında da, olağanüstü bir durum karşısında "efkâr-ı millete" başvurulması esası kabul edilmiş ve böyle bir zamanda kongrenin toplanması gerekeceği tesbit edilmişti. O halde, bugünkü Meclis bir kongre mahiyetini taşıyacaktır. "Yalnız vekalet-i millîyeyi haiz olabilmesi ve efkâr ve irade-i millîyeyi temsil edebilmesi için buna müsait bir usûl-ı intihabiye tercih olunuyor. Bu usûl elyevm mer'î olan mevzuat-ı kanuniyemizle kabil-i te'lîf olmamakla beraber makuldür. Şüphe yok ki, yalnız Müdafaa-i Milliye cemiyetleri tarafından intihab edilmiş olsa, vücuda gelecek heyetlerin vekalet-i millîyeyi ihraz etmiş olmaları mümkün değildir".

Meclis'in vazife ve yetkileri konusunda şunları yazmaktaydı: "Parlemantonun fiilen ve kanunen mefsûh olmadığına ve azâlarının kısmen İstanbul ve kısmen Ankara'da bulunmakta olduğuna fitraten Meclis-i Fevkalâde azâlarının vazifelerinin istişârî mahiyetten ileri geçirmeğe sebep kalmaz gibi görünüyorsa da, vaziyet-i hâzıranın îcâbât-ı fevkalâdesi buna pek de müsait farz edilebilir gibi değildir. İstanbul'daki parlamanto azâlarının şerait-i mevzû'a tahtında ifâ-yı vaifeye muktedir olabilmeleri cây-i teâmuldur. Bu itibarla vekalet-i millîyeyi de haiz bulunmaları hasebiyle Meclis-i Fevkalâde azâlarının milletin irade-i arzusunun izhara vasıta olmalarıdır ki, zarureti kabul edeceğiz".

Faik Ahmet, seçimlere katılmayı bir "memleket işi" olarak kabul ediyor ve "memleket işlerinde birleşmeğe hiç bir mâni tasavvur edilemez. Bugünkü intihab işi de böyle bir memleket işidir" diyordu. Seçime

muhalefet eden kimseler elbette yok değildi: “Meşrutiyet mübarezelerini ilmî mahiyetiyle kavrayamamaktan ne’şet eden bu müesses itiyad, bizi en kudsî vazifelerimizde ihmale sevketmekte” ve millî bünyemizde zaafllara sebep olmaktadır. Her işe muhalefet etmekten zevk alan bazı kimseleri hesaba katmazsak, geride kalanlar arasında anlaşmanın her zaman mümkün olacağını görürüz. Bugün seçimin önemini kavrayanların sayısı artmış ve “menfaat-i memleket noktasında umumî birlik hisleri hakim olmağa başlamış” tır¹⁸.

Diğer yandan, Mebusan Meclisi’nin dağılmasından sonra Ankara’ya gelen Trabzon mebusu Hüsrev (Gerede) Bey de, Trabzonluları seçime davet ediyordu. Nitekim 5 Nisan tarihli telgrafında; Celaleddin Arif Bey başta olmak üzere İstanbul’dan gelen mebusların, vilâyetlerden seçilecek mebusları beklediklerini bildiriyor; mebusların gönderilmelerinde “isticâl olunmasını” (acele edilmesini) vatanın ve milletin genel menfaatleri açısından gerekli görüyordu¹⁹. Mebusan Meclisi reisi Celaleddin Arif Bey de, belediye başkanlarına gönderdiği telgraflarda halkı seçime katılmaya davet ediyordu²⁰.

Seçim ilkönce Maçka kazasında sonuçlandı; Vali Hamit Bey yirmi iki oydan hepsini, İzzet Bey yirmi bir, diğerleri (Sabri, Faik ve Recai Beyler) ise yirmişer oy ile “Meclis-i Fevkalâde” üyeliğine seçildiler. Trabzon ve diğer kazalarda seçimin on gün içinde sonuçlanacağı tahmin ediliyordu; halbuki komşu seçim bölgesinde bu iş çoktan bitmişti. Gümüşhane sancağından eski mebus Hasan ve Rıza Beylerle, Kelkit eşrafından Alemdarzâde Ziya, Şiran eşrafından Hacı İmamzâde Mustafa, Torul eşrafından Üçüncüzâde Belediye reisi Mehmet Beyler seçildiler²¹.

¹⁸ Faik Ahmet, “Meclis-i Fevkalâde İntihabatı Münasebetiyle”, *İstiklal*, 6 Nisan 1920.

¹⁹ “Bir Mebusumuzun Telgrafı”, *İstikbal*, 10 Nisan 1920, no:128; *İstikbal*, aynı günkü nüshasında “Mebusan Reisi Ankara’da”, “Mebusan Reisinin Protestosu” gibi haberlere yer verdi.

²⁰ Faik Ahmet, “Yine İntihab Meselesi”, *İstikbal*, 10 Nisan 1920.

²¹ “Maçka’da İntihab”, “Gümüşhane’de Kazananlar”, *İstikbal*, 10 Nisan 1920.

Faik Ahmet seçimler devam ederken yayınladığı diğer bir makalesinde; “Ankara’da bir taraftan parlamanto, diğer taraftan Meclis-i Fevkalâde-i Mellî azâları toplanacak” ve teşkil edilecek bu mecliste memleketin mukadderatı hakkında çok önemli görüşmeler cereyan edecektir, diyordu. “Hal ve mevki’in bu vehameti” karşısında millet ve memleketin mukadderatı hakkında yalnız Mebusan Meclisi değil, daha geniş yetkilere sahip başka bir meclis karar verebilirdi. Bu itibarla, Ankara’da Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Fevkalâde azâlarının toplanmakta olmasını çok isabetli bir gelişme olarak değerlendirmek gerekirdi. Orada toplanacak olan mebusların çok ağır vazife ve sorumluluk yüklenecekleri noktasını seçmenler gözden uzat tutmamalıydılar. Seçimden gaye vilâyet itibarıyla değil, umumî menfaatler noktasından nazarı dikkate alınmalıydı. Bu açıdan, Trabzon’un gösterdiği namzedler arasında Hamit Bey’in bulunması iyi bir isabettir. O’nun Meclis’te temin edeceği faydalar müşterek vatan hesabına kaydedileceğinden, bu hizmeti vilâyette göreceği hizmetlerden daha şümüllü ve daha değerli olacaktı²².

Trabzon’da seçimlerin 12 Nisan’dan önce tamamlandığı anlaşılmaktadır. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne Vali Hamit Bey, eşraftan eski mebus Eyubzâde İzzet Bey, eşraf ve tüccardan Nemlizâde Sabri Bey, eski mahkeme (istînâf) reislerinden dava vekili Alaybeyzâde Faik Bey ve Bahriye yüzbaşlarından Arif Kadızâde Recai Bey mebus seçildiler²³.

Mebusların Büyük Millet Meclisi’ne Katılmaları ve Diğer Olaylar

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmadan önce seçimler sonuçlandırılmakla birlikte²⁴, Trabzon mebuslarından hiç biri bu açılışa

²² Faik Ahmet, “Yine İntihab Meselesi”, *İstikbal*, 10 Nisan 1920.

²³ “Meclis-i Fevkalâde İntihabatı”, *İstikbal*, 13 Nisan 1920.

²⁴ Mahmut Goloğlu seçimlerin Mayıs başında yapılabildiğini yazmakta, fakat herhangi bir kaynak göstermemektedir. (bk., Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet, 1920, Milli Mücadele Tarihi*, Üçüncü Kitap, Ankara 1970, s. 259).

katılamamıştı²⁵. Seçimlerin gecikmesi, yolların emniyetli olmaması ve sahillerde İngiliz kontrol gemilerinin faaliyetleri²⁶ vaktinde Ankara'ya ulaşılmasını güçleştiren sebeplerdendi.

Gümüşhane sancağından seçilen Hasan ve Rıza Beylerle, Üçüncüzâde Mehmet ve Kelkit'ten Ziya Beyler Ankara'ya gitmek üzere Nisan'ın sonunda Trabzon'a geldiler²⁷. Bu heyete Trabzon'dan Eyubzâde İzzet ve Alaybeyzâde Faik de katılarak, 3 Mayıs'ta, İngiliz savaş gemilerinin kontrolünden kurtulabilmek için bir motorla Ankara'ya gitmek üzere Samsun'a doğru yola çıktılar. Ordu mebusu Recai Bey de yolda onlara katılmıştı. Ne var ki, bu mebuslar kafilesinin Ankara'ya ulaşması mümkün olamadı. Terme'de motordan çıkarak oradan Samsun'a kadar kara yolunu tercih ettiler; ancak Çarşamba ile Samsun arasında Derbend civarında bir soygun çetesinin baskınına uğrayan mebuslardan Eyubzâde İzzet Bey ile Gümüşhane mebusu Ziya Bey öldürüldüler²⁸.

Ankara'ya gitmekte olan mebuslardan ikisinin yolda öldürülmeleri TBMM'nde ve Trabzon yöresinde büyük bir üzüntüye sebep oldu.

²⁵Birinci Büyük Millet Meclisi'ne 338 mebusun katılması beklenirken, bunun yarısı ile meclis açılmıştı. Meclisin açıldığı gün sadece 115 mebus gelebilmiş; 62 Mebus Mayıs'ın ikinci yarısında katılmışlardı., (Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. II., Ankara 1986, s. 571). ; Ayrıca bk., "Meclis-i Millî-i Fevkalâde'nin Küşadı", *İstikbal*, 27 Nisan 1920, no:133.

²⁶"İngiliz Diridnovtları Limanımızda", *İstikbal*, 20 Nisan 1920, no:131.

²⁷"Gelenler", *İstikbal*, 1 Mayıs 1920, no:134.

²⁸"İki Şehid-i Vatan", *İstikbal*, 9 Mayıs 1920.; Mebusların bir soygun çetesi tarafından öldürüldükleri hemen herkes tarafından kabul edilmişti. *İstikbal* gazetesi 15 nci Fırka Komutanlığının verdiği habere dayanarak, katillerden birinin ölü ve diğerinin de sağ olarak yakalandıklarını yazmıştı, (*İstikbal*, 23 Mayıs 1920, no: 140 ve 27 Mayıs 1920, no: 141). 7 Ağustos 1920 günkü TBMM toplantısında yapılan konuşmada, olayın sadece bir soygunculuk amacından ileri geldiği anlatılmıştı, (Goloğlu, *a.g.e.*, s. 259; Sabahattin Özel, *Millî Mücadelede Trabzon*, Ankara 1991, s. 97).; Goloğlu aynı eserinde (Ek-7., s. 352-357) olaya ait tutanak örneğine yer verir ve bu belgenin "olayın sadece bir soygunculuk amacına dayandığı hakkında kesin bir kanaat vermediği" şeklinde bir yorumda bulunur.

Trabzon'da yapılan cenaze merasimine, aralarında Fransız mümessili Lepisier ve Trabzon'da yayınlanan Rumca gazetelerin sahiplerinin de bulunduğu, on bini aşkın bir topluluk katıldı²⁹. İstikbal gazetesi başyazarı Faik Ahmet Bey törene katılanlara hitaben yaptığı konuşmada İzzet Bey'den övgüyle bahsetti³⁰. Aynı gün, 8 Mayıs 1920'de, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Ahmet Bey, TBMM'ne gönderdiği telgrafta Trabzon halkının üzüntülerini bildirdi³¹. Bu olay Meclis'te ve Karadeniz bölgesinde büyük bir yankı uyandırdı³².

²⁹ "... Hatta esnayı definde o gün limanımızda bulunan Amerikan sefâin-i harbiyesinden berây-ı tenezzüh taşraya çıkmış bazı zâbitân ve efrâd tarafından da müteaddid fotoğrafler alındığı meşhûdumuz olmuştur", (" İki Şehid-i Vatan", *İstikbal*, 9 Mayıs 1920).

³⁰ "Efendiler, İzzet Bey'in şehadeti memleketi derin bir mâteme, bîpâyân bir hüzün ve teessüre girifdâr etmiştir. Filhakika merhum-ı müşârileyh memleketimizin en büyük bir rüknü idi. Akıl ve kiyâsetiyle, medîd-i tecârib ve vâsi nüfûz-ı nazarıyla memlekette zî-itibâr ve ihtirâm bir mevki tutmuş, halkın emniyet ve halkın emniyet ve muhabbetini kazanmış, bütün umûrunu ve bütün mesaisini memleketine, memleketinin hayrına sarfetmiş idi. İzzet Bey merhum, Meşrutiyet'ten evvel müteaddid kaymakamlıklarda bulunmuş ve inkilâb'dan sonra on sene bilâ-fâsıla memleketin siyasî hayatına karışmış, üç devre-i intihabiyede mebus çıkmış, parlamantoda, encümenlerde kendisinden, vukûf ve malûmatından vâsi istifadeler edilmiş... İzzet Bey Mütareke'den sonra da millet işleriyle, bilhassa Trabzon'un mukadderatıyla faal bir surette alâkadar oldu. Bidâyette, Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti teşkilâtında ve Cemiyetin devam-ı hidemâtında müşârileyhin pek büyük bir hisse-i gayreti mevcuddur... İzzet Bey Erzurum Kongresi'nde de Trabzon'u temsil etmiş idi. Son defa da milletin büyük bir hâhiş-i arzu ile kendisini intihab eylediği Meclis-i Fevkalâde azâhlığını kabul eyledi... Müşârileyh, padişah ile millet arasındaki sû-i tefehhümleri izâle için azâmi mesai sarf edeceğini gitmezden evvel söylemiş, icab ederse Ankara'dan İstanbul'a geçeceğini memleketine, memleketin selameti uğruna bütün vücud ve hayatını feda edeceğini anlatmış idi.", ("İki Şehir-i Vatan", *İstikbal*, 9 Mayıs 1920).

³¹ Telgraf, Meclisi'in 13.5.1920 günkü toplantısında okunmuştu., *TBMM Zabıt Ceridesi*, 2. Basılış, Ankara 1940, s. 279.

³² Heyet-i Temsilîye Reisi Mustafa Kemal'in Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne gönderdiği telgraf için bk., *İstikbal*, 16 Mayıs 1920, no: 138.; Taziyet telgrafı gönderenlerden bazıları şunlardı: Polathane (Akçaabat) Müdafaa-i Hukuk Reisi

Hamit Bey mebus seçilmesine rağmen bir süre daha valilik görevine devam etti. İstanbul Hükümeti, onun milli mücadele taraftarı olduğunu anlayınca, Trabzon-Samsun sahil şeridinin elden çıkarılmaması için İstanbul yanlısı bir valinin Trabzon'a atanmasını kararlaştırdı; 22 Nisan 1920' de Kurmay Albay Hacı Hamdi (Pirselimoğlu) Bey'i Trabzon valiliğine atadı. Kâzım Karabekir derhal karşı tedbirini aldı ve Trabzon'a gerekli talimatı verdi; aynı zamanda Ankara'ya da müracaat ederek, 29 Nisan 1920'de, Hamit Bey'in yerinde bırakılmasını istedi³³. TBMM'nin 1.5.1920 günkü toplantısında , "orada (Trabzon) vaziyeti mühim olması itibarıyla" Hamit Bey'in izinli sayılması kabul edildi³⁴. "Vaziyetin inkişafına kadar Büyük Millet Meclisi azası sıfatını haiz olmak üzere" Hamit Bey'in görevde kalacağı ve bu müddet zarfında izinli sayılacağı kararı, 3 Mayıs'ta Mustafa Kemal Paşa tarafından kendisine bildirildi³⁵.

Başlangıçta Trabzon'dan üç mebus TBMM'ne katılmıştır. Alaybeyzâde Faik Efendi, Recai Bey ve Hamit Bey'in mazbataları 19.5.1920' de Meclis encümenince kabul edildi³⁶. Hamit Bey izinli olduğu için o sırada Ankara'da bulunmuyordu; Eyubzâde İzzet Bey yolda öldürülmüş, Nemlizâde Sabri Bey de sağlık sebebiyle Meclis'e katılmamıştı³⁷.

Midhat, Belediye Reisi Münir; Giresun Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Reisi Osman; Rize Müdafaa-i Hukuk Reisi Vekili Mustafa; Tirebolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hasan; Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi namına Süleyman; Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Süleyman; Fatsa Müdafaa-i Hukuk Şubesi Reisi Hamdi; Vakfime.in Müdafaa-i Hukuk Reisi Ali; Gümüşhane Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mustafa; Kelkit Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hüsnü., (*İstikbal*, 12 Mayıs 1920, no:137; 16 Mayıs 1920, no:138).

³³ Erdeha, *a.g.e.*, s. 194.; Karabekir, *a.g.e.*, s. 644-645.

³⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.I., 2. baskı, Ankara 1940, s. 156.

³⁵ Orhun, *a.g.e.*, s.431.

³⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. I., 2. baskı, Ankara 1940, s. 341.

³⁷ Sabri Bey'in mazbatası 23 Eylül 1920' de onaylanmış, aynı gün istifası kabul edilmişti., (*TBMM Zabıt Ceridesi*, C. IV., 2. baskı, Ankara 1942, s. 253' ten naklen bk., Özel, *a.g.e.*, s. 97).

Hamit Bey, valilik göreviyle mebusluk sıfatını çok az müddet üzerinde taşıyabildi. Ankara Hamit Bey'den kuşkulandı ve bir an önce TBMM' ne katılması isteniyordu. Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal, 12.5.1920 tarihli şifrede, Kâzım Karabekir'e, "Hamid Bey'in tavır ve muamelesi kendisinin işten çektilirmesini zarurî kılmaktadır" diyor ve devamlı, Dahiliye Vekâletince birisi atanıncaya kadar vilâyet vekâletinin Üçünca Fırka Komutanı Rüştü Bey'e verilmesini istiyordu³⁸. Karabekir bu isteği "pek muvafık" buluyor, ancak Hamit Bey'in çağırılma sebebinin halka iyi anlatılması gereğine inanıyordu. Trabzon'dan gönderilen iki mebusun şehit olması Meclis' te pek hazin bir tesir bırakmıştı; bu sebeple, Büyük Millet Meclisi azâsı vali Hamit Bey'in Trabzon ahalisini itimad ve teveccühünü kazanmış birisi olması bakımından Meclis'te bulunmasının daha münasip olacağı halka anlatılmıyordu³⁹.

Ankara'nın ısrarlarına rağmen Trabzonlular çok sevdikleri vali Hamit Bey'in Trabzon'da kalmasını istiyorlardı. Bu durum Milli Müdafaa Vekili Fevzi Paşa ile Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'i de kuşkulandırır. Trabzon mebusları Hamit Bey'in memuriyette bırakılması için müracaatta bulunmuşlar; ahalinin de arzularının bu istikamette olduğunu söylemişlerdi. İsmet Bey, bütün bunlara dayanarak, Hamit Bey'in Trabzon muhitinde şahsi mevkiini kuvvetlendirmek için bir teşkilât meydana getirmiş olabileceği ihtimali üzerinde duruyor ve bir "fesat hazırlığı"ndan kuşkulanıyordu. Üstelik Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de, 8-9.6.1920 tarihli bir telgraf ile, valinin Ankara'ya çağırılmasından vazgeçilmesini istiyordu. Mustafa Kemal'e göre, Hamit Bey bir özel maksat için oradan ayrılmak istememekte ve Trabzon'u da buna alet etmeye çalışmaktaydı. Vali muhakkak Ankara'ya gelmeli ve Rüştü Bey doğrudan doğruya vilâyet işlerini üstlenmeliydi⁴⁰.

Hamit Bey'in valilikten ayrılmasıyla ilgili yazışmalar mükemmel

³⁸ Karabekir, *a.g.e.*, s. 702.

³⁹ *a.g.e.*, s. 703.

⁴⁰ *a.g.e.*, s. 703.; 747-748.

bir dosya oluşturmuştu. Nihayet Kâzım Karabekir 11 Haziran'da, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne Hamit Bey'in "Trabzon'un selâmeti" için TBMM'ne katılması gerektiğini yazar, böylece mesele "dağdağasızca" halledilir⁴¹. Vali 23 Haziran'da Trabzon'dan ayrılır; deniz yoluyla İnebolu üzerinden Ankara'ya varır. Vilâyet vekaletini Rüştü Bey üstlenir⁴².

Seçimlerin gecikmesinden dolayı tüm dikkatleri üzerinde toplayan Hamit Bey, çok geçmeden "tavır ve muamelesi" ile TBMM'nde kuşku uyandırmıştı. O, Trabzon'da alışılmışın dışında bazı icraatlarda bulununca Maliye Vekâleti ile anlaşmazlığa düşmüştür. Hatıralarında belirttiğine göre, onun Ankara'ya çağrılmasının en önemli sebebi Maliye Vekili Hakkı Behiç Bey'e sert bir üslûpla yazdığı 12 Mayıs tarihli bir telgraftır⁴³. Onun hakkında ilk gönderilen yazının aynı tarihi taşıdığı dikkate alınırsa Hamit Bey'e inanmak gerekecektir. Elbette bu tek sebebe bağlanamaz; Trabzonlular, TBMM'deki Trabzon mebusları ve hatta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti mensupları da onun Trabzon'da kalmasını istiyorlardı. Anadolu'da herşeyin belirsiz olduğu günlerde, Ankara pek haklı olarak daha tedbirli davranmak mecburiyetinde kalıyordu. Bu pasif direnişi bir "fesat hazırlığı"na ya da "bir özel maksat"a yorumlamak o şartlarda pek de şaşırtıcı olmasa gerek.

Hamit Bey Ankara'da üç ay kadar kalmıştır. Trabzon'a dönmeyi bir haysiyet meselesi saymış, bu sebeple Dahiliye Vekili Refet Bey'in müfettişi umumîlik ve müsteşarlık gibi tekliflerini kabul etmemiştir. TBMM'i, Büyük Millet Meclisi üyeliği ile memurluğun bir kişi üzerinde, bulunamayacağı hakkında 5 Eylül 1920 tarihli kanunu kabul edince, Hamit Bey mahallî memuriyeti kabul etmiş ve mebusluktan vazgeçmiştir⁴⁴. Onun bu kararı Trabzon'da sevinçle karşılanmış ve basında bazı haberlere yer

⁴¹ *a.g.e.*, s.703, 748. Orhun, *a.g.e.*, s.433.

⁴² Orhun, *a.g.e.*, s.433.; Erdeha, *a.g.e.*, 197.

⁴³ Orhun, *a.g.e.*, s.433.; Hamit Bey'in , "Trabzonlularla birlik olarak bolşeviklik konusunda ters işler çevirmesinden korkularak" Ankara'ya çağrıldığı, şeklindeki bir değerlendirmeye katılamıyoruz. bk. Goloğlu, *a.g.e.*, s.260.

⁴⁴ Erdeha, *a.g.e.*, s. 199,; Orhun, *a.g.e.*, s. 434.

verilmiştir⁴⁵. Hamit Bey, yanında bulunan Gümüşhane mebusu Rıza Bey, Erzurum mebuslarından Turan ve Necati beylerle birlikte İnebolu'ya gelmiş; daha sonra Loid vapuruyla 26 Eylül günü akşam geç saatlerde Trabzon'a ulaşmıştı⁴⁶.

Bir kaç ay içinde Trabzon vilâyeti büsbütün değişmiş; bolşeviklik, ittihatçılık ve asayişsizlik gibi cereyanlar ortaya çıkmıştı. Bakü'ye gönderilen kongre azâsının söylentileri, Yeşil Ordunun başında Enver Paşa'nın geleceği haberleri ve Topal Osman'ın Giresun'daki bazı uygulamaları Hamit Bey'i tedirgin ediyordu⁴⁷.

Ankara'da olup-bitenleri şüphesiz ki halk merak ediyodu; Hamit Bey bunu gözönünde bulundurarak, Müdafaa-i Hukuk Kulübünde toplanan eşrafa açıklamalarda bulundu. Bu toplantıda seçimler, TBMM'nin durumu ve önemi, dış olaylar, bolşevizm, saltanat ve hilâfetin geleceği, yerel yönetimlerdeki değişikliklerle ilgili kanun tasarısı ve Garp Cephesi konusunda bilgi verdi.

⁴⁵ "Ankara'da bulunan Trabzon mebus ve valisi Hamit Beyefendinin berâ-yı istirahat Trabzon'a geleceği haber alınmıştır", *İstikbal*, 8 Eylül 1920, no:170.; "Hamid Bey'in Trabzon'a gelmek üzere Ankara'dan hareket eylediği haber alınmıştır", *İstikbal*, 22 Eylül 1920.

⁴⁶ "Vali-i kıymetdârimiz Hamit Beyefendi hazretleri, üç aylık muvakkat bir gaybûbetten sonra, Perşembe günü akşamı Loid vapuruyla ve İnebolu tarikiyle Ankara'dan avdet buyurmuşlar ve iskelede vali vekili Fırka kumandan-ı muhteremi Rüştü ve alay kumandanı Alı Rıza Beyefendilerle, erkân-ı memurîn-i vilâyet, beledi ve Müdafaa-i Hukuk, Ticaret ve Türk Ocağı heyetleri, eşraf ve mütehayyızân-ı memleket ve halk tarafından istikbal olunmuşlardır. Vapurun geç vakit Giresun'dan hareket eylemesine binâen, ancak gece limana ineceğini hesap eden halk, dirayet ve kiyâset-i idariyesine lâ-yetenâhî bir itimâd ve meclûbiyyet hissi perverde eyledikleri valilerini istikbal etmek için akşam namazından sonra akın akın iskelede inmeğe başlamışlardı. Hamid Beyefendi halkın bu müstesna nezâret-i muhabbetkâranesi arasında vapurdan çıkarak doğru beledi dairesine teşrif etmişler ve bir müddet istirahatte ve ziyaretleri kabulden sonra konaklarına gitmişlerdir..." ("Valimiz Geldi", *İstikbal*, 13 Teşrin-i evvel 1920, no:177).

⁴⁷ Orhun, *a.g.e.*, s.434.

Seçimler yapılırken kendisinden görüş isteyen heyete, “orada bir meclis küşâd olunacak, bunun Türkiye mukadderatı üzerinde büyük rolü olacaktır, adam bulursanız intihab ediniz” dediğini hatırlatıyor ve “bu sözlerimdeki isabeti oraya gittikten sonra daha ziyâde anladım” diyordu. Özetle şöyle devam etmekteydi: Bir meclis hükümeti vardır; bizleri idare eden TBMM’dir ve millete karşı o sorumludur. Bazılarının söylediği gibi, Ankara’da ihtilaf yoktur: “Maksat ve emelimiz hilâfetin istihlası ve memleketin istiklâli olduğuna nazaran bu fikre muhafelet yoktur ve olamaz”. Meclis’te kanun müzakereleri esnasında bazı fikir ayrılıkları olabilir, ancak bununla iftihar etmeliyiz. Her mebus fikrini serbestçe söyleyebilir; “müsâdeme-i efkârdan bârika-i hakikat çıkacağına nazaran bu gibi ihtilâfâtan hayır doğar, şer çıkmaz”. Asıl amacımızda hiçbir anlaşmazlık yoktur. Meclis’te doğrudan doğruya bolşevizm esaslarını tatbik etmek isteyen bir “hizb-i kalîl” (küçük bir grup) var ise de, hükümet her fiil ve hareketinde milletin ananelerini hissiyatını, temayüllerini nazarı itibara alıyor, hayallere kapılmıyor. Yeni inkişaf eden cereyana karşı gelmeği, muhalefet etmeyi de uygun bulmayarak ülkenin ihtiyaçlarından doğan bir idare prensibini kabul ediyor. Milleti temsil eden meclisin kararı aynı zamanda milletin kararı aynı zamanda milletin de kararıdır. Memleketin imarı için belediyeden başka elimizde vasıta yoktur, bu hususta bazı değişiklikler tasavvur eyledik. Belediyeler dışında da bazı idarî değişiklikler yapılacaktır; kanun tasarıları encümenlerdedir. Zihinleri çok meşgul ettiği için tekrar edeyim: “Hükümet körkörüne herhangi cereyana kapılmak tarafdarı değildir. Bizim dinimiz, bugünkü cereyanlarda insani addolunan herşeyi haizdir. Ve biz hiç bir vakit dinimizi, milliyetimizi, hayâlâta fedâ etmek tasavvurunda değiliz”⁴⁸.

Hamit Bey’in Trabzon’daki ikinci valiliği sadece bir hafta sürdü; buradan Erzurum valiliğine atandı. Trabzonlular onun ayrılmasını istemiyorlardı; hatta istifa etmesi durumunda geçimini sağlamaya hazır

⁴⁸ “Vali-i Âlîmiz Hamit Beyefendinin Beyânât-ı Mühimmeleri”, *Istikbal*, 6 Teşrîn-i evvel 1920, no:178.; Hamit Bey’in açıklamalarından sonra, Bakü konferansına murahhas olarak katılan Hafız Mehmet Bey bu kongre hakkında bilgi vermişti.

olduklarını bildirmişlerdi⁴⁹. İstikbal’de Faik Ahmet de, Hamit Bey gibi idarecilik ve diğer yönleriyle kendini ispatlamış bir valiye sahip oldukları için Erzurumluları kutluyordu. Ona göre, Hamit Bey hükümet kuvvetini millete sevdirmeye başarmış bir idareciydi. Faik Ahmet şöyle devam ediyordu: “Hamit Bey’in bir meziyeti de doğruluğu ve doğru sözlülüğüdür. Namus ve istikametinden emin olmadığı kimselere ve halkın sırtından gayri meşru vasıtalarla istifade etmek isteyenlere karşı bîaman davranır. Hele halkın hakkına ve hürriyetine tecâvüz edenleri, kanunun sille-i te’đbine uğratmak hususunda âdeta şedîd ve asabî bir ruhun heyecânâtını gösterir”. Kendisini halka sevdiren bütün bu meziyetleri, fırkacı ve merkeziyetçi hükümet erkânını kuşkulandırmaktan geri kalmamış ve “bu yüzden çok defa vazife ve memuriyetini feda eylemeğe bile mecbur olmuştu”. Bugünkü durum karşısında halkı hükümetten memnun kılacak iyi idare memurlarına şiddetle ihtiyaç vardır. Büyük Millet Meclisi bu ihtiyacı takdire başlamıştır⁵⁰. Bu sırada Doğu Harekâtının başlaması sebebiyle Erzurum valiliği olağanüstü bir önem kazanmış⁵¹ ve Hamit Bey gibi iyi bir valiye ihtiyaç duyulmuştu.

Trabzon’da Yeni Seçimler

İstifa ve ölüm sebebiyle boş bulunan⁵² Büyük Millet Meclisi üyeliği için, Eylül’ün ilk günlerinden itibaren Trabzon’da seçim hazırlıklarına başlandı; eski mebuslardan Hafız Mehmet Bey ile Hacı Ali Hafızzâde Celaleddin Efendi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından aday gösterildiler⁵³.

⁴⁹ Orhun, *a.g.e.*, s.434.

⁵⁰ Faik Ahmet, “Hamid Bey”, *İstikbal*, 10 Teşrîn-i evvel 1920, no:179.

⁵¹ Erdeha, *a.g.e.*, s.199-201.

⁵² Eyûbzâde İzzet Bey’in ölümü ve vali Hamit Bey’in istifasıyla Meclis’te iki mebus eksilmişti.

⁵³ “Müdafaa-i Millîye Namzedleri”, *İstikbal*, 29 Eylül 1920, no: 176.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin düşüncelerinin yansıtan Faik Ahmet'e göre, seçim bir vasıta idi; millî hakimiyetin meydana çıkması, milletin arzu ve iradesini tecelli ettirecek bir temsil heyetinin varlığı ise temel amaçtı. Büyük Millet Meclisi'ne gönderilecek mebusları seçerken ülkenin içinde bulunduğu durumu da gözönünde bulundurarak çok dikkatli davranmak gerekiyordu: "Eğer intihâbı, memleketin arzu ve temâyülâtını izhâra vasıta kılacak azâları memleketin liyâkatlı evlâdı arasından seçip gönderebilecek olursak intihâb çok lâzım ve faidelidir. Aksi takdirde intihâbın lüzûmsuzluğunu iddia etmek hakikatşinaslıktır. Onun için iyi düşünmeli, nâmzedleri her sınıf ve ictihâd rüesâsının iştirâk edeceği umumî münâkaşalarla isabetkârane tayin eylemeli ve ondan sonra da intihâbata başlanmalıdır. Zaman, fedakârlık ve vatanperverlik gösterilmesi lâzımgelen bir zamandır"⁵⁴.

Faik Ahmet bir başka yazısında, Gümüşhane sancağında yapılan seçimleri eleştirerek, bir hafta sonra sandık başına gidecek Trabzon seçmenlerini zamanın nezaket ve vazifenin önem ve kudsiyetine uygun bir şekilde davranmaya davet ediyordu. Gümüşhane sancağı ikinci seçmenleri bu seçimde büyük bir basiretsizlik ve tenkide açık bir takdirsizlik örneği göstermişlerdi. Sırf adet yerini bulsun diye seçime katılmak büyük bir takdirsizlik ve ülken adına muzır bir basiretsizlikti. Mebuslarda mümkün olduğu kadar yüksek vasıf ve meziyetler aranmalıydı. Hapishane memur ve gardiyanlarına kadar incek ve böylelerine vekaleti millîye verilecek olursa bugün ve yarınımız hakkındaki ümitlerimiz zayıflardı. Halbuki hükümet ve siyaset makinasında aydın insanlara ihtiyaç vardı; ilimsiz, irfansız siyaset ve idâre nasıl mümkün olacaktı. Büyük Millet Meclisi yalnız kanun yapan bir meclis olmayıp, aynı zamanda icra vazifesini de haizdi; yani hükümet kuvvetini de bizzat kullanmaktaydı⁵⁵. Anlaşılabacağı üzere Faik Ahmet, Meclis'e daha iyi nitelikli mebusların gitmesini ülkenin içinde bulunduğu şartlar ve geleceği açısından gerekli görüyordu.

⁵⁴ Faik Ahmet, "İntihab Meselesi", *Istikbal*, 5 Eylül 1920, no: 169.

⁵⁵ Faik Ahmet, "İntihab Meselesi", *Istikbal*, 12 Eylül 1920, no:171.

Bir süre sonra Trabzon mebuslarından ikisinin daha istifa etmesiyle⁵⁶ Trabzon'un mebus açığı dörde çıktı; bu defa da seçimler gecikmeli yapıldı. Ocak 1921'in ilk günlerinde yapılan seçim sonucuna göre, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adaylarından eski mebus Hafız Mehmet Bey 179, Hacı Ali Hafızzâde Celaleddin (Aykar) Efendi 167, eski mebus Hasan (Saka) Bey 142 ve Nebizâde Ahmet Hamdi (Ülkümen) Bey 128 oy alarak mebus seçildiler⁵⁷. Yeni seçilen mebuslar Ocak 1921'de Büyük Millet Meclisi'ne katıldılar; mazbataları Meclis'in 31 Ocak tarihli oturumunda onaylandı⁵⁸.

Sonuç

Mebusan Meclisi'nin kapanmasından sonra yapılan seçimlerde Trabzon'dan Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yedi mebus seçilmiştir⁵⁹. Trabzon'daki seçimlerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti öncülük rolünü üstlenmiş, adayların nitelikli ve o günkü şartlarda ülkeye yararlı olabilecek kişiler arasından belirlenmesine gayret sarfederek kendi adaylarının seçilmesini sağlamıştır.

Trabzon'da ilk seçimlerin biraz gecikmesinde halktan ziyade vali

⁵⁶ Bunlar Nemlizâde Sabri Bey ve Alaybeyzâde Faik Efendi idi. Faik Efendi mebusluktan istifa ettikten sonra temyiz mahkemesi üyeliğini tercih etmişti., (TBMM Zabıt Ceridesi, C. IV., 2. baskı, Ankara 1942, s. 253'ten naklen bk., Özel, a.g.e., s. 97).

⁵⁷ "İntihab Bitti", İstikbal, 6 Kânûn-ı sâni 1921, no:204.; Mebusların soyadları için bk., Nurettin Gülekli - Rıza Onaran, *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 50. Yıldönümü*, İstanbul 1973, s. 38.

⁵⁸ Özel, a.g.e., s. 189.

⁵⁹ Bunlardan bir kısmı istifa ve ölüm sebebiyle Meclis'e katılmamışlardır. Söz konusu yedi mebusun ad ve meslekleri şöyledir: Hafız Mehmet Bey (dâvâ vekili, eski mebus), Hacı Ali Hafızzâde Celaleddin (Aykar) Bey (tüccar), Hasan (Saka) Bey (öğretmen, eski mebus), Nebizâde Ahmet Hamdi (Ülkümen) Bey (yazar), Arif Kadızâde Recai (Baykal) Bey (bahriye kıdemli yüzbaşı), Alaybeyzâde Faik Bey (dâvâ vekili, istînâf mahkemesi eski reislerinden), Nemlizâde Sabri Bey (Eşraf ve tüccardan), Eyubzâde İzzet Bey (eşraftan, eski mebus), Hamit Bey (Trabzon valisi).

Hamit Bey ve eşraftan bir kısmının çekingenliği etkili olmuştur ki, bu da çevredeki İngiliz kontrolünün verdiği yılgınlığın bir sonucu olarak gözükmektedir. Nitekim daha sonraki günlerde seçimlere karşı herhangi bir menfi hareket görülmemiş; seçimler bir “memleket işi” kabul edilerek basında teşvik edilmişti.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı niteliğindeki İstikbal gazetesi, Birinci Büyük Millet Meclisi'ni, tüm haber ve yorumlarında, “Meclis-i Fevkalâde” şeklinde adlandırmış ve Meclis'in “kurucu” vasfına herhangi bir şekilde atıfta bulunmamıştı. Ankara'dan döndükten sonra, vali Hamit Bey de, Meclis'in amacının hilâfet, saltanat ve ülkenin istiklâl kavuşturulması olduğunu söylemişti. Bütün bunlar Meclis'in o günkü değerlendirilişi ve gelecek ile ilgili beklentileri göstermesi açısından iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Vali Hamit Bey Trabzonlular tarafından sevilen iyi bir idareciydi; ancak bazı tavırları ve özellikle adem-i merkezîyetçiliği teşvik edici bazı uygulamaları başlangıçtan itibaren kendisini Heyet-i Temsilîye ve Büyük Millet Meclisi nezdinde kuşkulu birisi durumuna düşürmüştü. Milli Mücadele taraftarı olan Hamit Bey, her ne kadar Trabzon'dan uzak tutulmaya çalışılmışsa da, Doğu Harekâtı sırasında en az Trabzon kadar önemli olan Erzurum aliliğine tayin edilerek Ankara nezdinde vazgeçilmez bir idareci olduğu takdir edilmişti.

صاحب امتیاز و سر تحریر: ذغوبہ وکیل فائق احمد

حکومت و ملتیز ایجنٹ میڈ اولال آثارہ صیہلزم آئیڈو درج اولیان اوراق امادہ اولتان

خزینہ متعلق اولان اوراق ہائے محرک نامہ کوئڈولیدر

اعانات ایجنٹ ادارہ نامہ بہ مراجعت ایڈولیدر

تاریخ تاسیس [۱۳۳۴ -]

[شمسیک ہفتہ ایک دفعہ جمہارتی وصال کوئڈی نشر او

۱۲۸ نومبر

بہ انتخاب مسئلہ سی

مبعوثان رئیس آقرودہ

پوموشوہ یک روسیہ الہ تکرار ہودت ایلیورڈ
 لکنکیزلک تفتیانندن قوریلوق آقرودہ کیمک موئی
 اولان مجلس مبعوثان رئیس جلال الدین ماریف پنا اندی
 بلدی ریاستلرے کشیدہ ایلیدی برتارن اتانہ ایلملی
 وظیفہ اتخاہ دعوت ایچکدہ، پواتخابک شرایطہ حاضرہ
 قارشوستہ کی امینتی و حقوق اساسیہ قواعد بہ قابل
 تالیف بولدی بی سلیحہ ارابہ برلان ایلیان ایلمکدہ در
 بولدی ہفتہ جلال الدین ماریف ہک قسم غصوسزودہ مندوج اولان
 مذکور تفرغندہ مبعوثان قوریلوق آقرودہ پرتلیغ
 الہ آقرودہ دعوت ایلیدی کی سولیکدہ در . بولدی
 اکلاسیور، کہ آقرودہ بر طرفندن پارلتو دیگر طرفندن
 مجلس قوریلوق ہل اعضا کی طویلانیج و بویورک
 اجتماع مشترک ایلمہ مقدرات مملکت ختمہ ہک قسم مذاکرہ
 جریان ایلمیکس . وضیت حاضرہ ک تویلمایلیدی
 ضرورت قلمبندن بولدنوق المادہ تیرلک اتخاندہ کی
 میریت تقدیر ایلمس ککدر . فی الحقیقہ استانبولک
 اشغال و غلبہ اسلامک حریت واسقلالان مجرد
 بروضیتہ دوشورلی پارلتوتک مجاوزہ اوغراماسی کہ
 تورک مسلمانلرک مقدماتیہ و دینیہ ک حوالہ ایلیان
 بخ بار ؟ مقصدہ وولدی کی خسل ایلیان آقرودہ ارلرک
 مواجہہ تلیقندہ بولدی بیسی کوستیکدہ و مرشدین
 اول غلبہ تک، یعنی باشندہ حاکم و مایط اولولوق قالسند
 متولہ اندیشہ تک بر طرف ایلمک ایستلیدی کی اتخاندہ در .
 چال و موسک بوخلیق ، خانانریتہ لایزال
 برحق ہودیت و قدا کار ایلمس بویولان و سرارج
 مستقل و جہان شول بر موجودیت تاریخیہ پنا ہائے اولان
 اناطولی توکر کی بویولان مسلمانلرک مقدرات مشترک کی
 ختمندہ سلم دوشو مجبور بہ نفسی قرار ایلیان
 لازم کیجکی دوشو تک سوق ایچکدہ بولکیور .
 بوزراری ویرک، مملکتک موجودیتہ تورک ملتک
 حق حیات و کفایت ناس ایچکدہ بولانہ نظر آبالکسز
 مجلس مبعوثان ککل ، دعا واسع سلیحہ لککل شکل

مجلس مبعوثان رئیس عمری جلال الدین ماریف ہک انکیزلک تفتیانندن قوریلوق
 کجیش و مجلس مبعوثان آقرودہ اجنباعہ دعوت ایلمس . جلال الدین ماریف ہک مملکت
 و چال حقوقیہ سندندر ، کرک موئی و کرک ، مزیت شخصیہ و علمیہ سی حیثیہ بوزماندہ آ
 بولنیسی و اجنباع ایلمہ جک اولان فوق المادہ مجلس ملینک باشندہ اولسی موجب ممنونیدر .
 بلدیہ ریاستلرے کشیدہ ایلیدی بر تمیم تفرغندہ طویلانیج اولان مملکت حقوق اساسیہ
 موافق اولدی بی بیلیر مکندہ و اتخابک تسریعی طلب ایچکدہ در ، اہمیت تاریخیہ منہ بنا
 تفرغاتی عیناً بروجوز بر نقل ایلیوروز :

تاریخ طائدہ مثل نامشہود غیر حقوق برصوردہ پاتختیزک اشغالی و قواعد دولتک
 اوغرا ایلمسی و بشریتک ماہ الاختجاری بولان عصرک دساتیر حقوقیہ (۱) استقلالک یگانہ حمید
 اناطولیہ ، سنیہ ملتہ نتاب ایلم . دشمن تفتیقندن قوریلوق بیان مبعوث ارقداشلر مزیدہ
 ورود ایچکدہ درلر . ہک الم بوجوازہ معروض قالان حقوق مملکت اسر محافظہ سی اساسیہ در
 اوزدہ بالادہ (۲) سورن محرر تبلیغ ایلمہ دیگر مبعوث ارقداشلر مزیدہ دعوت ایلمہ . اسنا
 بویایہ کنگجہ بہ قدر اہالی محترمہ تک ختمندہ ابدال ایلمک کی حرمت و صبغیت فوق الماد
 قلب مملکت ہم ضربان اولدی بی کی کوستمدنر . بنا علیہ بومانہ ایلمہ کی خصوصاتی عمر
 نظر دقت و ملطہ و روانہ نہ حرشی بروجیبہ مایلم :

بویولان دولت و ملتیز ہک نازک بر آن تاریخیہ بولنیور . موضوع بحث اولان مسئلہ
 اوچیور ستہ ک خلافت اسلامیہ تک بقای و مار یچندہ دائمی حاکم مستقل کوروش بولان ملہ
 حیات و استقلال کی کیفیت اولدی بندن بویولان مسلمانلرک مرز ماندن زیادہ متحد و فداکار ہو
 وظیفہ ملیہ و مقدسیہ مواجہہ سندن بولدی بی آشکاردر . بویامندہ پاتختیزک اشغال و
 آئندہ بولنیسی طویلانیسیلہ وضیت عمومیہ و مسائل ملیہ تک استلزام ایلیدی کی خصوصاتی قرار کند
 غیر قابل امہال بروظیفہ شکاندہ تجلی ایچکدہ در . بوکماندہ قوریلوق بیان مبعوثان یزلہ
 اقتضای حاکم تقریر و تلیبی ایچون اقتداد ایلمہ جک مجلس فوق المادہ اعضا انتخاب ختمندہ
 ہیئت تخیلیہ بر تلیب و قوع بویولدی بویولان ملتجہ قبول ایلمہ لک ایچانک اجرائہ توسل ا
 اولان تبلیغ عمومیہ تفریح اولان مواد ک کافیہ ستک حقوق اساسیہ قواعد عمومیہ و ذائقہ و حالہ
 ایجاب ایلمدی کی بر امر حق تولدی بی عرض ایلم و بویورک برقیسی ختام بولان اولان اتخابک ت
 و اتخاب ایلملرک بلا تأخیر خیز ملتی کی توسیہ ایلم ، بوسورتلہ تجلی ایلمہ جک ارادہ ملیہ
 حقوق دولت ، ملک

ایکی شہید وطن

۱۳۳۶ نومبر

[شہید ہفتہ کی دفعہ چھاپنی رسالہ کولری نشر ادارہ جانی علی مشعل لاٹکرا ٹوک نزد میمن]

تھا جس کا وہ بہتر اور اہل علم تھا وہ بہتر اور اہل علم تھا

۱۳۳۶-۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

ذات شاہانہ بہ معروضاتی

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰ء - ۱۶ دسمبر

صاحب امتیاز و سر محرری : دعوی وکیل فائق احمد

ملک و متصرفین بنید اولان اداره سینڈرٹس آئیڈر دوج اولٹیما اوراق امامہ اولخان

فزیحہ منلق اولان اوراق باش محررک نامہ کوئڈرلیدر

اعلامات ایچون اداره نامہ به مراجعت ایڈلیدر

استقبال

تاریخ نالیسی [۱۳۳۴ - ۱۹۱۸]

۱۶۹ نوسرو

[- شمدیک منتهده ایکی دمنه بازار و چهارشنبه کوتلری نشر اولنور

انتخاب مسئله سی

بروقت وراستنا حسیه الحلال ایدن پرورمک مجلس امانتلی ایچون آقرمه اشار و حکومت حلیه تک لیاتی اوزرنه انتخاب حاضرلی بایسته باشلائی .

هیت تشبیه ایسته یئره کرده منتخب نایلی ۴۰ ایلرده ایجاهه دعوت ایلیش . پرورمک مجلس ایکنی درجه وایش اولدی ایچون اوله یقین اصول انتخاب خنده براساس وضع اقرمش اولدی بندن بو انتخابده هرولیک ایجاهه کوره بایلیش اولان اولی انتخاب کی اوله یقین دیکدر . ق الحقیه اولکی انتخابده اوله اولش . هرستناک کندی ایجاهه کوره برامول انتخاب قبول ایده وک منظرلی انتخاب ایلیش ایدی . سیه ده کان اسرک مختلف ایجاهه ایلیع ویره وک مایته اولی ایدی . و نکو بر انتخاب مدون قانونر کوره برامول انتخاب دیله اوله مازدی وازک ایچوردی ، که ایله ک انتخاب قانونه توفیقاً انتخاب اجرا ایلیسی ایچون اسرکله شهیدی . کن سر ، هرستناکدن پیش بل ایسته وردی و پرورمک مدافعه حقوق هیشک مجلس اداره هیئتلی و منتخب نایلی طرفدن انتخاب ایله یکنی کوئتر یوردی .

دویم بر انتخاب نوق امامه برانجا که ده وفوردی شرورت مختصه قبول ایلیش ایدی واوله اولدی ایچورده انتخاب قانونه کی یورد واکاله و معین شرایطه نیت کفایت ونع ایچوردی . معنایه بیسوق یک وکسب قانونیه ایلمش برامول اولدی بندن هرستناک کندی ایجاهه کوره برانتخاب بایدی یقین اسرله تاماً بقید اولادی ، پیش سنبائل انتخاب امره توفیقاً اجرا اضارلی مدافعه حقوق و مجلس اداره هیئتلی و منتخب واصله ایله انتخاب ایله کی حاله پیش سنبائلده منتخب نایلی واصله ایله انتخاب بایلیر . ده بوسوک شکده انتخابی اجرا ایلیش سنبائل ایدی . بوضه ده یقین اصول نقیب ایده یکنی شیلنده در وونده وریاح ده لئور وکدر بوسوک یسه ، یوزاید ویدیکیز کی ملت مجلسی مین برامول انتخاب قبول ایلیش و انتخاب ایله کی برانجا که انتخاب اوله جنر خنده مین اوصاف و شرایط وضع ایلیش دکدر اسک انتخاب قانونه توفیقاً انتخابات اجرا ایله کده اسکان اولادیندن

بولیسه ویک بلیغلی

موسقوا تلئز تلئراف استاسیونک ۱ ایلول سنه ۳۶ تاریخ بلیغیدن :

ایچون آلیا ، بورتی و روس ملیتوردی ورا نکل . روسیه یی تامیله فرانسیز ایچرالیستلری اله تالیام ایده جک ، شندو فرملمسی بولداشلر : ورا نکل . جیه منده کی موقتیتر سزک اساسی سزک بولدار . کزدر قفقاس جیه منده سریمما کوئتر سوق ایستیکیز برنجی قطار جیه به باک سریع کندی ، ایکنجیمی برنجیندن دهاسریع اولدی ، قفقاس جیه منده سوق ایستیکیز قسرنی اردو بزم و نظریه ز ایچوندر .

امنا الکساندروف

(۴) ورا نکل اوزرنه محل کو بولوقوبه تیری ورا نکل جیه منده سوق ایله جک و احراسی قمر ایدن تشکیلک همبایته باشلائیق ک نفیسه مقدارده کواکلی سوق ایلیدیورلر اشوت تشکیلک اجرا سنه قاهه یونون شهرنده باشلائمشدر . (۵) ساح ایسته نایبور : فله بولک برچوق پرورمک شهرلنده روس سوویت جمهوریی ایله فلانڈیا آره منده کی ملحدک برآن اول احراسی خسو منده مهمل موسی فرورل یا عقیقه دورل . (۶) (هماره لازم دکل) بین الملل حله تشکیلاتی حرب علیه نده یا تدبیر یورلور . خرب حیسو منده او همکی اقتلا همباره و سوبه نلر علیه یاردم ایله حک اولور ایسه عمومی تسطیل اشناه ایده حکرلدر .

موسقوا تلئز تلئراف استاسیونک ۱ ایلول ۳۶ تاریخ بلیغیدن : ۳ ایلول ۳۶ حرکات پرورمک اولور — برست لئوسق شهریک شمال

ایلول تاریخل حرکات حرپه زاوروی

۱ - فرودنو منطقه منده سوقولنا شهریک شاینده موشی همباره ل دوام ایکنکده در .

ب - فرودوستوق شهریک اونوز منده شرفنده برقاچ موقع ضبط ایتمک . ج - له میزغ پروردی شومندو فر خطناک شمال منطقه منده تعرض ایدن دشمنه هماره ایکنکده ز . د - قسرم حوالی منده بهریلا سوق وور به خوف منطقه منده دشمنه قائل هماره لرمز دوام ایکنکده و قطعاتی فعالیت کوئتر مکنده در . ه - (تقسیم ایستیلر) فرانسه و امریکا حکومتلری ورا نکل حکومتک ملاتسی حقتده ارا لنده نوله لرمز ملاتی ایستیلر هر به قمر چالشیلر سده ارا لنده برزمین موافقت بوله مادیلر . فرانسه حکومتی روس حکومتک اسکی بورجلیر بلق ایچون یک جوق و یوزدن بشقه لهسانه و ورا نکل حکومتلری یکدیگر بته سیمانه نرخلریه کندی منقعی اقتضاسندن چالشمنده اولوب لهستان ایله روس حکومتلری آره منده صلح اولما سنه غیرت ایچورلر .

موسقوا تلئز تلئراف استاسیونک ۳ ایلول سنه ۹۲۰ تاریخل بلیغیدن : ۲ ایلول تاریخل حرکات حرپه زاوروی : ۱ - برست لئوسق شهریک فرق و برست شمالده تمدد کوپلر ضبط ایتمک جنوب جیه منده برست لئوسق شهریک عیقله اقلاشدی ۲ - ۲۹ اغشتو سده زاموستی به شهرنی ضبط ایتمک (ق زمی همباره یاردم) عمل و کوپلور خدمتچیلری

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....